

Koninginnenpage *Papilio machaon*

Ralf Joosse

Soortbeschrijving

Een hele grote vlinder met een prachtige vorm en tekening: helder gele grondkleur met contrasterend zwart, tinten blauw op de vleugelranden, rode "ogen" op de achtervleugels met aanhangselen, waardoor de karakteristieke "zwaluwstaart" ontstaat. In heel Nederland is

geen andere vlinder te bedenken die aan deze beschrijving voldoet dan de Koninginnenpage. Ook in Zeeland is dit zowel vanwege de kleur als de prachtige, sierlijke manier van vliegen, de mooiste dagvlindersoort die je kunt tegenkomen. Bij veel mensen wordt een waarneming van de Koninginnenpage extra bijzonder door

een herinnering aan een mooie zomervakantie, die spectaculaire dag op de trektelpost bij Breskens, de plotselinge verschijning van een Koninginnenpage op de vlinderstruik in de tuin of nog veel langer geleden, toen de rupsen van deze page ieder jaar op het peeloof in de Zeeuwse groentetuintjes te zien waren. Hoe dan ook, het zien van een Koninginnenpage laat vrijwel niemand onberoerd.

Wortelveld, waardplant Koninginnenpage

De Koninginnenpage is een goede vlieger, het afleggen van grote afstanden om nieuwe leefgebieden voor de rupsen te zoeken wordt niet geschuwd. De eerste vlinders worden al in april gezien, maar een echte piek is er in mei. Ze kunnen dan op allerlei plaatsen worden gezien, tot ver buiten het leefgebied voor de rupsen. Toch gaan de vlinders daar uiteindelijk naar op zoek, om eitjes af te zetten. Dat doen ze vooral in kruidenrijke graslanden, mozaïekrijke

zoomvegetaties en ruderaal terreinen, waar natuurlijk voldoende geschikte waardplanten moeten staan. De rupsen hebben schermbloemigen op het menu staan, zoals engelwortel, gewone pastinaak, wilde peen en melkeppe. Maar het leuke is dat eitjes ook worden afgezet op gecultiveerde peensoorten en venkel. Vandaar dat er regelmatig, en vroeger zelfs vaak, rupsen in (groente) tuinen worden en werden aangetroffen. Dat laatste is een interessant gegeven, maar daarover later meer.

De rupsjes lijken in het begin heel erg op vogelpoepjes en dat blijkt een goede vermomming tegen natuurlijke vijanden. Grotere rupsen hebben een veel opvallender uiterlijk: felgroen, met zwarte bandering, die wordt onderbroken door oranje stippen. Maar ook dan zijn ze gewoon overdag etend van de waardplant te zien, dus niet bang voor vijanden. Ze hebben namelijk een bijzonder afweermecanisme. Bij bedreiging steekt de rups een zacht, vlezig en oranjegekleurde klier uit, waaruit hij een sterke geur verspreidt.

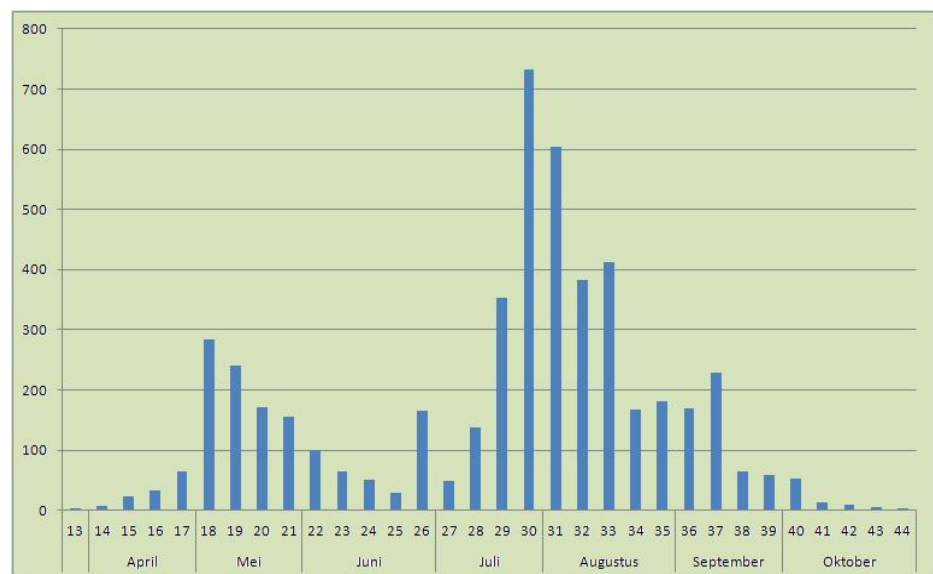
Vandaar dat deze rupsen in Zeeland ook wel *stienkrispen* (stinkrupsen) werden genoemd.

De nakomelingen uit de eerste generatie vertonen zich vanaf juni, maar een echte piek is eind juli, begin augustus te zien. Soms is er nog een kleine derde generatie, waarvan exemplaren tot eind september, bij uitzondering tot in oktober, zijn waar te nemen.

De Koninginnenpage overwintert in het popstadium, op stevige stengels of op afgestorven houtige planten, laag in de vegetatie.

Ontwikkeling in aantal en verspreiding

In tegenstelling tot de overige "leden" van de Zeeuwse zes, is het fijn om te zien dat de trendlijn van de Koninginnenpage groen, dus positief is. Hoewel er tot op de Waddeneilanden in sommige jaren vlinders worden gezien, is het toch vooral een soort van zuidelijk Nederland. Zuid-Limburg en Zeeuws-Vlaanderen vormen daarbinnen weer belangrijke regio's.

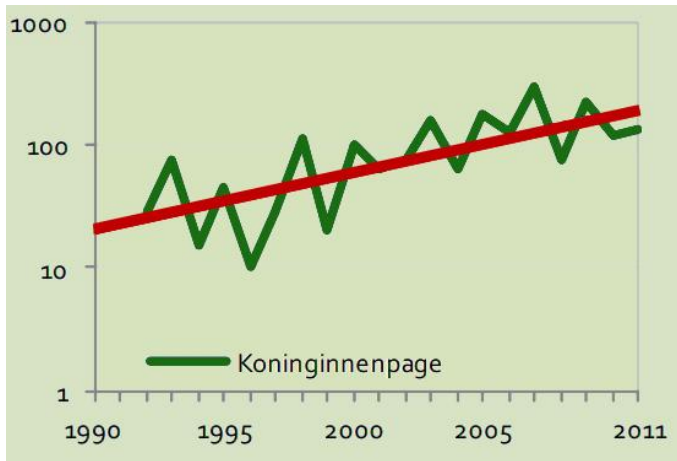

Vliegtijdendiagram Koninginnenpage

De huidige status van de Koninginnenpage in Zeeland is vreemd genoeg niet echt duidelijk. Is het inmiddels een standvlinder, omdat er 10 jaar of langer aaneengesloten voortplanting heeft plaatsgevonden, of is het nog steeds een zwerver uit zuidelijker streken die het vrijwel ieder jaar voor elkaar krijgt om in Zeeland eitjes af te zetten? De aanwezigheid van Koninginnenpages in Zeeland heeft door de tijd altijd te maken gehad met forse

schommelingen (zie ook de tabel 'Waargenomen Koninginnenpages in Oost Zeeuws-Vlaanderen per maand en per jaar'). Op zichzelf is dat niet vreemd, want de provincie ligt op de grens van het verspreidingsgebied voor vaste populaties. Gelukkig bevinden we ons nu blijkbaar weer in een gunstige periode.

Ondanks het feit dat de Koninginnenpage een prima vlieger is, is het oversteken van grote wateren, zoals de Westerschelde, geen favoriete bezigheid. De Westerschelde blijkt een

Trendlijn Koninginnenpage

forse barrière, die de pages liever niet passeren. Datzelfde geldt voor allerlei (zang)vogels, die de kustlijn volgen om op de voor hen gunstigste plek de oversteek te wagen. Het is dus geen toeval dat op de bekende vogeltrektelpost bij Breskens ook vaak Koninginnenpages worden gezien, duidelijk te zien aan de dikke rode stip op de verspreidingskaart. Tegelijkertijd is er een grote kans dat die dikke stippen extra groot zijn door een waarnemerseffect; veel mensen geven elke waarneming van een

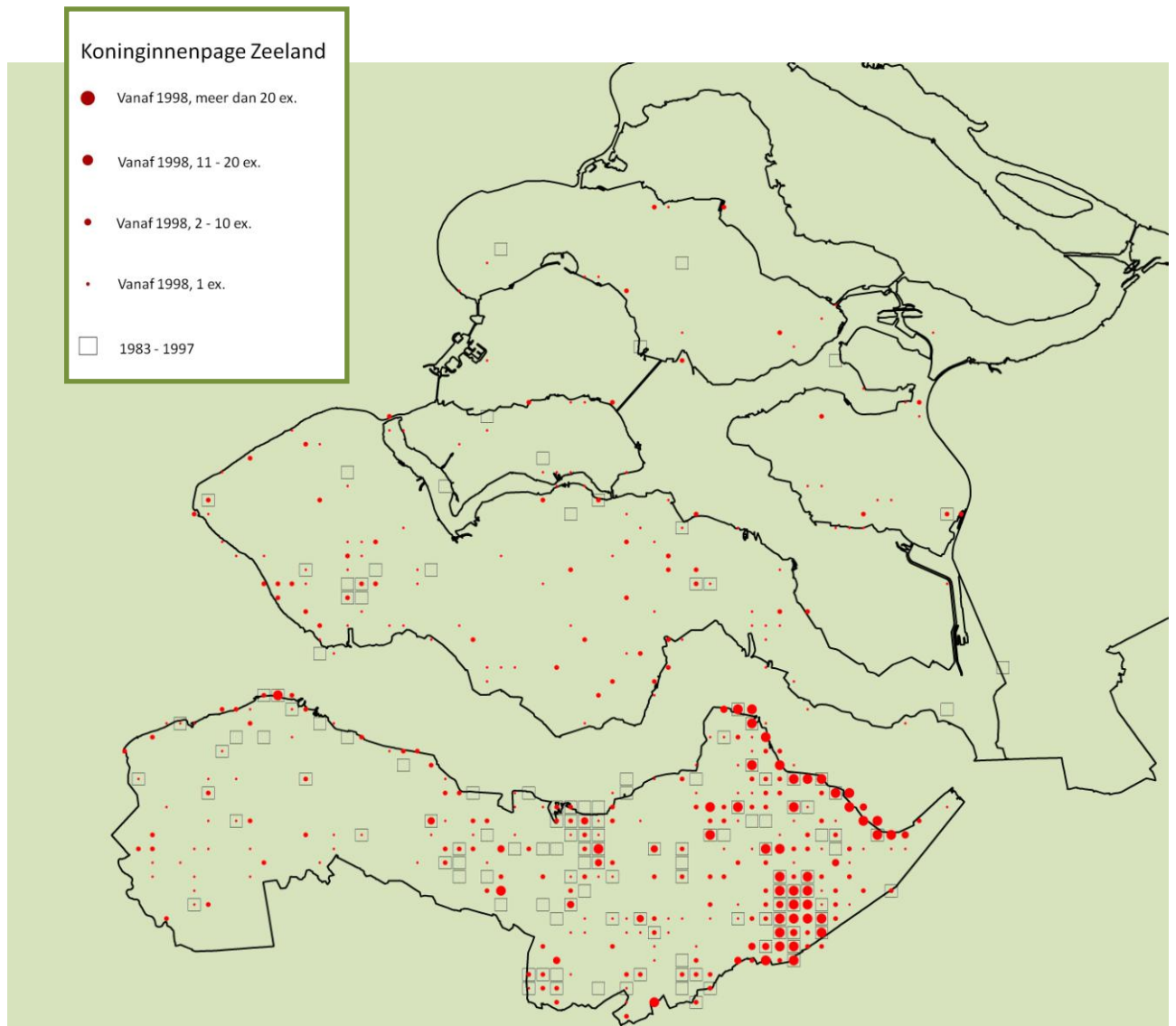
Koninginnenpage immers door en/of zetten die op Waarneming.nl. Hierdoor zitten er ongetwijfeld dubbelstellingen in het bestand en zijn de werkelijke aantallen dus lager. Het is zeer waarschijnlijk dat de kleine stippen ten noorden van de Westerschelde allen zwervende exemplaren uit zuidelijker streken zijn.

Op de verspreidingskaart is dat duidelijk te zien Oost Zeeuws-Vlaanderen het Zeeuwse bolwerk is. Daar zijn verschillende verklaringen voor:

- Het is natuurlijk het enige deel van Zeeland dat direct grenst aan Vlaanderen en daar gaat het goed met de Koninginnenpage. Hoewel het boekwerk "Dagvlinders in Vlaanderen, ecologie, verspreiding en behoud" dateert van 2000, is het nog steeds een standaard in Vlaanderen. Hierin staat te lezen dat de soort voor 1991 algemeen was, maar nu zelfs zeer algemeen! Hoewel de soort vooral veel voorkomt in het heuvelachtige deel van Vlaanderen, is een grote populatie relatief dichtbij Zeeuws-Vlaanderen gunstig voor (her)kolonisatie daar vandaan.
- De eerder vermelde barrière die de Westerschelde blijkt te zijn. Op de verspreidingskaart is vrijwel de hele zeedijk bij het Verdrongen land van Saeftinghe gemarkeerd door waarnemingen! De pages die niet oversteken, en dat zijn de meeste, zoeken vervolgens een geschikt gebied in Oost Zeeuws-Vlaanderen om eitjes af te zetten.
- Mede door de klimaatverandering van de laatste decennia, telt Oost Zeeuws-Vlaanderen de meeste zomerse dagen van Zeeland en dat zijn de dagen waarop de vlinders bij voorkeur trekken of zwerven. In hete zomers zoals in 2003 en 2006, is er een opleving van de populatie in dit deel van Zeeland. Het kader 'Het voorkomen van de Koninginnenpage in Zeeland in de 20e eeuw' en de tabel 'Waargenomen Koninginnenpages in Oost Zeeuws-Vlaanderen per maand en per jaar' maken

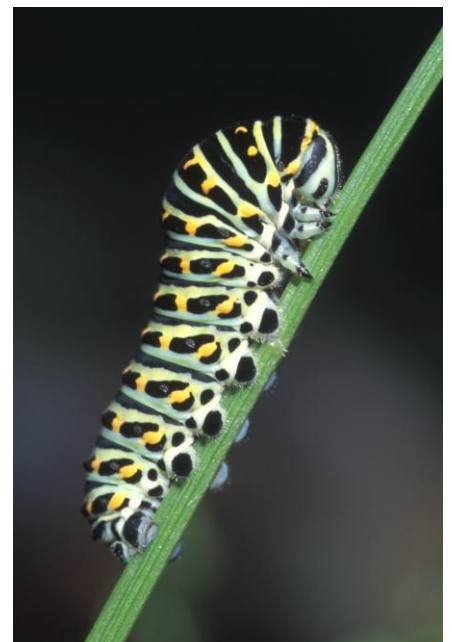
duidelijk in welke jaren er vooral stippen op de verspreidingskaart zijn bijgekomen.

Knelpunten

Een belangrijk knelpunt voor de Koninginnenpage is het feit dat het agrarisch gebied geen geschikt leefgebied meer is. Grootschalige akkers en weilanden zonder overhoekjes met nectar- en waardplanten, in combinatie met het gebruik van pesticiden, zorgen ervoor dat de pages daar letterlijk en figuurlijk niets te zoeken hebben. In moestuinen waren vroeger regelmatig Koninginnenpages te zien en vooral ook de rupsen. Totdat ook daar de gifspuit zijn intrede deed. Het behoeft geen uitleg dat dat desastreus is.

Het beheer van lijnvormige elementen in het landschap, zoals dijken, sloten en wegbermen, laat veelal te wensen over. Er wordt intensief gemaaid of gekleped, waarbij vaak geen

vierkante meter wordt ontzien. De natuurwaarden zijn hierdoor vrijwel nihil. Helaas zijn daardoor dit soort elementen, die belangrijke schakels zouden kunnen zijn tussen geschikte leefgebieden, nu eerder een barrière.

Doelstelling

Ons doel is om met name in (Oost) Zeeuws-Vlaanderen gebieden dusdanig geschikt te maken dat een populatie daar duurzaam voor kan komen. Daarbij moeten we rekening houden met natuurlijke omstandigheden waaraan niets is te veranderen (zoals fluctuatie als gevolg van slechte, koude zomers). Bovendien is deze soort een goede ambassadeur voor de gehele *Zeeuwse zes*. Zo zullen we met deze soort, waar het relatief goed mee gaat, ook aandacht vragen voor de soorten waar het veel slechter mee gaat.

Actieplan

Het is een illusie om te verwachten dat de grote veranderingen die zich in het agrarisch gebied de afgelopen decennia hebben voltrokken weer deels zijn terug te draaien, alleen voor verbetering van de natuurwaarden. Daarom is voor de Koninginnenpage een actieplan opgesteld met een aanzienlijk lager, maar hopelijk realistisch ambitieniveau, waarbij ook de natuurwaarden in het algemeen wel aardig kunnen worden verbeterd.

Jaar	apr	mei	jun	jul	aug	sep	Totaal
1992		3	7	66	85	1	162
1993	3	25	12	10	53		103
1994		3		5	21		29
1995	1	3	2	1	5	1	13
1996			2		8		10
1997		4	3		7	1	15
1998		3	2	2	6		13
1999		3	2	5	5	2	17
2000		2	4		99		105
2001		2	4	10	25		41
2002		13	4	2	29		48
2003	1	8	2	63	79	63	216
2004	1	31	5	37	155	3	232
2005	1	29	24	85	342	11	492
2006	1	121	31	779	150	103	1185
2007	321	59	12	17	16		425
2008		12		9	4		25
2009		4	2	55	13	2	76
2010		6	2	89	16	6	119
2011	14	1		8	3	3	29
2012		5		2	15		22
Totaal	343	337	120	1245	1136	196	3377

- Op basis van de waarnemingen wordt onderzocht waar grotere leefgebieden zijn en hoe die kunnen worden verbeterd, bijvoorbeeld door ontwikkeling van meer ruige vegetatie met schermbloemigen. Van belang is dat er altijd voldoende waard- en nectarplanten aanwezig zijn op de vliegplaatsen. Voor deze actie moet in eerste instantie worden gekeken naar de natuurgebieden in Oost Zeeuws-Vlaanderen.

- Datzelfde moet worden gedaan voor de lijnvormige elementen die (potentieel) geschikte leefgebieden met elkaar verbinden. Door extensiever beheer, zoals minder maaien en gefaseerd maaien, kunnen nectar- en waardplanten terugkeren, waardoor de betreffende dijken, slootkanten en wegbermen direct geschikter worden voor de Koninginnenpage. Uiteraard is overleg nodig met de diverse beheerders (o.a. Waterschap Scheldestromen en de provincie) om dit te kunnen realiseren.
- Met gerichte publieksacties gaan we proberen de Koninginnenpages weer in de tuinen te krijgen. We zullen mensen proberen te enthousiasmeren om vlinderstruiken én waardplanten als venkel en peensoorten in hun tuin te planten. Natuurlijk willen we ook het resultaat daarvan te weten komen. Hiervoor zullen we ervoor zorgen dat mensen op een zo eenvoudig mogelijke manier hun waarnemingen, ervaringen en foto's bij ons kunnen melden.
- Particulieren en moestuinverenigingen zullen we voorstellen om peen biologisch te gaan telen. Het gebruik van bestrijdingsmiddelen is immers funest voor de rupsen. Bovendien veroorzaken de rupsen door het eten van wortelloof vrijwel geen schade aan de wortelen zelf en kunnen dus zonder problemen met rust worden gelaten. Dat is vooral een kwestie van voorlichting. Er kan echter nog een actie aan worden gekoppeld, namelijk dat rupsen bij het rooien van de peen worden verzameld en door mensen met kennis van zaken naar geschikte leefgebieden worden overgeplaatst.

Het voorkomen van de koninginnenpage in Zeeland in de 20e eeuw

1915-1923	algemeen voorkomend op o.a. Schouwen en Tholen.
1924-1934	zeldzaam of afwezig.
1935-1942	sterke toename.
1943	in september veel rupsen op peen in de omgeving van Lab van Zeeland's Proeftuin te Wilhelminadorp. In de oorlogsjaren is de verbouw van peen op allerlei plaatsen sterk toegenomen.
1943-1950	snelle achteruitgang, plaatselijk restpopulaties.
1951-1966	zeer zeldzaam.
1967-1970	licht herstel (1969; zes waarnemingen).
1971	opleving o.a. Sas van Gent 50 rupsen, in de Braakman drie vlinders op één dag. Jaartotaal: 64 vlinders en 192 rupsen.
1972-1979	achteruitgang.
1980-1991	zeer zeldzaam of afwezig.
1992	opleving! Uit heel Oost-Zeeuws-Vlaanderen komen waarnemingen binnen, Van de Braakman tot Nieuw-Namen en van Ossensisse tot Koewacht. Jaartotaal: 162 vlinders, 24 rupsen en zeven poppen.
1993	nog veel meldingen in Oost-Zeeuws-Vlaanderen. Jaartotaal: 102 vlinders en 64 rupsen.